

Erekselci (teleolojik) düşünce biçiminin neye dayandığına ve bunun komünist hareket içinde ete kemiğe bürünmüş azımsanmayacak etkisine bakmak gerekiyor. Bu mesele geçmişte ve günümüzde yaşadığımız olguların açıklanması ve bu doğrultuda kullanılan kavramlara yaklaşıma, yani düşünce biçiminin unsurlarına gereken dikkatin sarf edilmesi açısından önemli bir meseledir.

Erek (Latince *finis*), gerçekleştirmek üzere tasarladığımız ve erişmek isteğimiz şeyi ifade eder. Teleoloji veya erekbilim, esas olarak evreni ereklerle araçlar arasında bir ilişkiler dizgesi olarak gören felsefe öğretisidir. Yalnızca insanın eylemlerinin değil, aynı zamanda tarihin ve doğa olaylarının da ereklerle belirlenmiş ve yönetilmiş olduğunu kabul eden bir öğretiler teleoloji. Bu düşünceye göre her şey belirli ereklerle önceden belirlenmiştir, ve şeyler bir erek doğrultusunda genelde “ileriye” doğru devinim gösterirler. Bu ereklilik, maddenin devinimini bir yasaya, bu yasayı ise daha başka bir akıla bağlama şeklinde kendini gösteren tutarlı bir zincir şeklindeki belirli bir mantık formunu gündeme getirir.

Ereksellik meselesi felsefe tarihinde geniş bir yer kaplar. Aristoteles’in herhangi bir varlığın 4 temel özelliği bulunur derken -madde, biçim, etkinlik ve edilginlik- bu konsept esas olarak ortaya çıkan her şeyin “bir şey yoluyla, bir şeyden, belli bir şey olarak ortaya çıktığını” içerir. Aristoteles’te hilemorfizm (maddebiçimcilik) varlıkların açıklanması için kullanılan bir yaklaşım ve ifadedir. Bu düşünceye göre biçim zaten maddenin ne olması gerekiyorsa o olmasının temel özelliğidir, onun belirleyici formudur. Biçim, bulunduğu şeye gerçeklik veren yani gerçekleştiren etkidir. Oluş sürecinin ereğini biçim belirler. Yine bu bağlamda ruh da beden için onu canlandıran bir yaşam ilkesidir. Yani *entelekhiasıdır*. Yeni çağa kadar uzun süre egemenliğini sağlayacak bu anlayışa göre madde ancak biçim ile gerçeklik kazanmış bir mümkünlük olarak düşünülmüştür.

Fenomenlere yaklaşımda çok uzun süre etkisini gösteren bu yaklaşım yalnızca felsefeyi değil, aynı zamanda bir düşünce biçimi ve mantıksal yaklaşım olarak da pek çok disiplini etkisi altına almıştır. Erekselci yaklaşım elbette en sistemli ve bütüncül ifadesini inanç öğretilerinde ve spesifik olarak da tek tanrılı dinlerde bulur. Dini paradigma esas olarak maddeyi bir aşkın güce bağlar ve bu aşkın gücün iradesinde belirlenmiş çeşitli yasaların bağlamında maddeyi devindirir. Bu düşünceye göre bu devinimler sebepsiz yere değildir. Yine bu düşünceye göre hareketin yasalarını her ne kadar bilimlerle bilesek de, bütün bu yasalar esasen mükemmel bir tasarımın işleyiş biçimine içkindir.

Yeni çağ felsefesi ile yukarıda bahsettiğimiz biçim kavramının anlamı değişikliğe uğrayacaktır. Örneğin Kant’la birlikte nesnel varlığın bağıntıları olarak ele alınan biçim meselesi, düşünce biçimleri (kategoriler) ve görü biçimleri (uzay ve zaman) şeklinde bilgi ve deneyin koşulları olarak ortaya konulur. Kant’ın transsendental idealizmi bir tür deneysel

gerçekçilik [1] olarak da tanımlanabilir. Bilen öznenin dışına yerleştirilen, ona bağımlı olmayan kurgusal bir “gerçekler evreninin” bilgisine ancak düşünme ve algı yolu ile erişilebileceği öne sürülür. Ereksel düşünce ise Kant’la birlikte usun antinomileri arasında belirli yasaların varlığı meselesiyle kendine yer bulur. Yani evrende özgürlükle birlikte bir nedensellik olduğu kabul edilirken, bunun karşıtı olarak evrende bir özgürlüğün bulunmadığı, her şeyin doğa yasalarına göre kusursuz şekilde işlediği şeklindeki karşı sav da akıl tarafından kabul edilir. Bu durum Kant’ta usun içine düştüğü antinomilerden (çatışkı) biridir, çünkü her iki savın da aynı kesinlikle tanıtlanabileceği düşünülür.

Ereksellik, düşünce ve bilim alanında farklı biçimlerde etkisini sürdürmeye devam etmiştir. Bunun belirli nedenleri vardır. Öncelikle ereksellik özne açısından işlevsel bir yöne sahiptir. Ereksellik, verili bir zaman ve verili koşullarda öznenin bütün bilgisini bilemediği nesnesi karşısındaki zayıflığını-kırılğanlığını belli açılardan giderir. Ereksellik öznenin eylemleriyle beraber bütün doğal fenomenlerin işleyişini belli bir dizi doğrultusunda yapılandırır ve tutarlı kılar. Öngörülemeyenle, bilinmeyenle, belirsizlikle baş edebilmeyi kolaylaştırır. Bu açıdan psikolojik bir anlamı, zihinsel açıdan bir dinginlik *ataraksia* sağlama işlevi vardır. Bununla birlikte ereksellik ve maddenin hareketinin salt ereksel bir nedeni olduğuna yaslanmak kişiyi yanılgılara götürür ve objektif realitenin gerçek deviniminden, bu devinimin aldığı farklı biçimlerden ve bunun çok yönlü etkilerinden kişiyi hızla kopartır. Erekselliğin kurduğu şartlanma, hakikati olgularda aramayı da aşındırır. Bu kez olgularda aranan esas olarak amaca yönelik ilkelerin veya yasaların keşfi olur. Bu keşfin ortaya koyduğu sonuçlar ise varılması gerekenin, önceden belirlenmiş apaçık bir gidişatın özellikleri olarak sabitlenir.

Erekselcilik genelde kaba bir nedensellik (kosalite) ele ele gider. Bahsettiğimiz gibi “her şeyin bir şey yoluyla, bir şeyden ötürü, bir şey doğrultusunda” oluştuğu şeklindeki düşünce sonradan doğa bilimlerinin gelişimi ile özellikle de Bacon, Galilei, Kepler gibi düşünce insanlarının tanıtılmalarıyla rasyonel bir temele oturtulmaya çalışılmıştır. Bu noktada Kant’la birlikte düşüncenin önsel biçimi olarak bir kategori olarak tanımladığı nedensellik, duyulur dünyayı kavramanın ve bu dünya ile duyu üstü dünyanın arasındaki ilişkiyi kavramada usun işleyişi doğrultusunda belli bir yer kaplayacaktır.

Nedensellik meselesi materyalist düşünce çerçevesi ve özellikle Marksizmin gelişimi ile birlikte önceki idealist kabuktan büyük oranda kopartılmıştır. Nedensellik yalnızca düşüncenin gelişimi veya bir belirlenimi açısından değil; tüm bir doğada, toplumda, tarihte bütün fenomenlerde etkin bir bağlantı yasası, işleyişin açıklaması olarak ele alınmaya başlanır. Marksizmin bu işleyişin açıklanması noktasında ortaya koyduğu büyük yenilik materyalist temeldeki bir diyalektik yöntem ve yaklaşımın geliştirilmiş olmasıdır. Bu işleyiş, idenin kendini açtığı, usun ve tinsel gerçekliğin karşıtlıklar içinden geçerek ilerlemesi ve

kendini bulması şeklinde yapılandırılan Hegelci diyalektikten materyalist temelde olması, ereksel olmaması, maddenin aldığı farklı biçimlerin ve düzeylerin kabulü ve en temelde realitedeki harekete tekabül etmesi ve onu yansıtmaması ile temel olarak farklıdır.

Önceki idealist nosyondan büyük oranda kopmuş derken bu meselenin biraz daha açılması gerekir. İnsan toplumunun komünizme doğru tarihsel gelişiminin ilk kavramlaştırılmasında yani Marx'ın formüle ettiği biçimde her ne kadar ikincil bir eğilim olsa bile, bir tür dar ve düz seyreden bir bakış açısı vardı. [2] Hegelci diyalektikten miras alınan "yadsımanın yadsınması" konseptinde bu sınırlılık kendini gösteriyordu. Hegel'in geliştirdiği üçlü yöntem tez (koyum - sav), antitez (karşı koyum - karşı sav) ve sentez (birlikte koyum - birleşim) uğraklarından oluşuyordu ve önceden de belirttiğimiz gibi bu devinim ve ilerlemenin bir ifadesi olarak görülüyordu. Dünya tarihi de, esasen bu temelde bir gelişim seyri ile mantıksal idenin açılması olarak düşünülüyordu.

Marx elbette bu ideyi ve idealist temeli kaldırarak, diyalektik yöntemi maddi bir zemine, toplumların ve tarihin gerçek işleyiş dinamiklerine oturttu. Bu başlı başına geçmişte uzun bir evreyi kapsayan ve evrilerek - çatallanarak devamlı kendini var eden idealist düşünce biçimlerinden kökten bir kopuş yönünde radikal ve çığır açıcı bir adımdı. Ancak Bob Avakian'ın da kritik bir şekilde belirttiği gibi bu "yadsımanın yadsınması" kolaylıkla bir tür "kaçınılmazlık" doğrultusunda meyletme riski de içermekteydi. Marx ve Engels'in bir bilim olarak komünizmin yöntemini geliştirdikleri bu ilk evrede belirli biçimlerde "sanki bir şey başka bir şey tarafından hemen önceden belirlenmiş bir senteze götürecektir şekilde yadsınmaya zorunluymuşçasına" [3] bir işleyiş kendini canlı tutabiliyordu. Dönemin bağlamını belirleyen pek çok dinamiğin de etkisi ile böylesi bir yaklaşım kendine yaşam alanı bulabiliyordu. Marksizmin geçmiş idealist nosyondan kopan bilimsel temeli ile tali de olsa bu bilimsel temel ile çelişen yaklaşımları verili bir bağlamda çelişkili bir birlik oluşturmaya başlamıştı. Bu şekilde ele alınan ve hareket halindeki maddeyi doğru şekilde ifade etmeyen materyalist görünümlü idealist bir diyalektik, tarihsel süreçlere uygulandığında insanlığın aslında son derece karmaşık ve çeşitlilik gösteren tarihsel gelişimi konusundaki indirgemeciliğe yönelik belirli bir eğilim şeklinde Marksist saflarda kendine önemli bir yer bulacaktı. Böylesi bir "kapalı sistem" ve "kaçınılmazlığa" doğru bir eğilim, gerek teorik gerekse pratik açıdan komünistlerin faaliyetlerini kısıtladı, hakikatle ilişkiyi problemlile hale getirdi.

Marksist Diyalektiğin Erekselcilikten Kurtarılmasının Önemi

Marksist diyalektiğin gerçekten diyalektik bir temelde kavranması, temellendirilmesi ve uygulanması gerekir. Yukarıda da belirttiğimiz üzere özellikle yaklaşık 170 yıllık komünist hareket içinde bu düşünce biçimine ilişkin ciddi problemlerin bulunduğu belirtilmelidir.

Hareket halinde olan maddenin açıklanması, ele alınması ve bilinçli bir temelde onun dönüştürülmesinin, spesifik olarak da insan toplumunun her tür baskı ve sömürü ilişkisinden kurtulacağı sınıfsız bir toplum doğrultusunda izlenmesi gereken yöntem ve yaklaşımı içeren komünizm biliminin yukarıda bahsettiğimiz erekselliğin gölgesine sıkışmış bir tarihi bulunmaktadır. Bu erekselci yaklaşımın realiteyi soyutlamada ve devamlı olarak dönüşüm halinde olan çelişkilere yaklaşımda ciddi sorunlara neden olduğunu; komünistlerin gerçek hedeflerine ulaşmada ve tarihi sorumluluklarını doğru şekilde yerine getirebilmelerinde büyük bir ayak bağı haline geldiğini söylemek gerekiyor.

Meseleyi biraz daha somutlaştıralım. Erekselci yaklaşımın uluslararası komünist hareket içinde ifadesini bulan en somut örneklerinden biri kendini “kaçınılmazlık” olarak gösteren, sınıfsız toplumun aslında bir tür “kaçınılmazlık” olduğunu iddia eden, bu kaçınılmaz projenin bir tür tarih yasası gibi işlediğini, üretim araçlarının gelişmesinin de bunun zaten bir işareti olduğunu düşünen, öznel faktörün rolünü böylesi bir şema içine yerleştiren hatalı bir epistemoloji ile örülmüş ironik bir şekilde “komünist erekselcilik” olarak adlandırılabilir yaklaşım ve düşünce biçimidir. İroniktir, çünkü komünizmin bilimsel yöntemi ile teleolojik yaklaşım -eğer indirgemeci ve art niyetli benzetmeleri bir kenara bırakırsak- birbirlerinden tamamen farklı iki ayrı şeydir. Ancak içinde “amaç” ve “süreç” gibi kavramların yer almasından ötürü ve bu kavramlara doğru bir yöntemle yaklaşılmamasından ötürü, bu mesele çoğunlukla komünist saflarda da iyi bir şekilde kavranamamıştır. Bu kavrayış problemlerinde geçmiş komünist teorinin belirsiz bazı ifadelerinin veya önceden bahsettiğimiz tali olarak yorumlanabilecek komünizmin kendi bilimsel yöntem ve yaklaşıma ters düşen hatalarının rolü bulunmaktadır.

Tam da bu noktada “kaçınılmazlık” kavramına ve gerçekte ne anlam ifade ettiğine dönmek gerekiyor. Ishak Baran ve KJA yoldaşların *Ajith: Geçmişin Tortusunun Bir Portresi* isimli çalışmasında belirtildiği gibi;

“Kaçınılmazlık “engellenmesi mümkün olmayan” demektir. Başka muhtemel bir sonuç olmaksızın gelişmenin sabit gidişatına işaret eder. Zorunluluk farklıdır; zorunluluk ihtimalleri ve yolları belirler, yapılandırır ve sınırlandırır; ama her zaman tek bir sonuç üretmez. Zorunluluk kavramı nedensel kanunları içerir. “Neden-sonuç” ilişkileri mevcuttur ama doğrusal ve önceden belirlenmiş değildir -dinamik bir süreçtir.” [4]

Yeni Komünizm ile Erekselciliğin Bozucu Etkilerini Aşabilmek

İçine ereksellik yedirilmiş, diyalektik ifade yerine önceden belirlenmiş bir amaca güdümlü salt bir neden-sonuç ilişkisi içeren ve kaçınılmazlıklarla açıklanmaya çalışılan maddenin hareketi...

Buradan bir bilimsel tutum ve sonuç beklemek, objektif realiteyi gerçekten olduğu hali ile açıklamak ve bu doğrultuda komünizm için doğru bir mücadele rotası belirlemek mümkün değildir. “Komünist erekselcilikten” bilim değil, ancak hakikat ile ilişkisi sorunlu formülasyonlar, anlatılar veya afyon etkisindeki rahatlatıcı söylemler çıkar. Erekselcilik bilimsel düşüncenin gelişimini ve eleştirel aklı sistematik bir şekilde sınırlandırır. Bütün fenomenlere bilim adına belli bir amaç doğrultusunda bir tür gizemli hareket ettiricinin, gizemli bir önsel planının yine gizemli ve programlı gidişatı şeklinde yaklaşır. Marksizm literatüründen seçilen kavramların sıklıkla kullanımı bu hatalı yaklaşımın niteliğini değiştirmez.

Toparlamadan önce bir kez daha altını çizmekte fayda var. Erekselciliğin özne açısından kısa vadeli, görece ve sınırlı faydaları vardır. Örneğin erekselcilik ile gerçek yaşamın karmaşık çelişkileri ile uğraşmaya pek de gerek kalmaz. Verili bir gidişat doğrultusunda bunlara yüz çevirmek ve önemsiz saymak erekselcilik ile mümkün ve kolay hale gelir. Her duruma uygun kaçacağı düşünülen belirli mantık dizilerini, düşünce kalıplarını devreye almak pratik ve mümkün olarak değerlendirilir. Bir kez kaçınılmaz olarak belirlenen süreç, bireyin bilinçli rolünü de -iradi faktörün nesnel koşullarla olan diyalektik ilişkisini- değersizleştirir veya tamamen kötürümleştirir. Özellikle siyasi öznenin hakikati hatalı şekilde yorumlaması ve hatalı pratiğinden kaynaklı negatif sonuçlar karşısında bu iradi faktör sürecin “kaçınılmazlığı” ile güçlendirilmeye çalışılır. Bu noktada erekselcilik, determinist gerçekçilikle -genelde Marx’a veya Lenin’e atıfla yapılan oldukça zararlı, somut koşulların kaderci bir şekilde esiri olmak şeklinde kendini gösteren edilgenlik durumuyla- olduğu kadar; bir diğer uçta verili bir bağlamda öznenin iradi rolünü mutlak belirleyici faktör olarak öne alan voluntarizmle de etkileşim içinde işler. Ve devamlı olarak birbirini büyüten bu negatif diyalektik, insanların düşünce biçimlerini ve komünizm yolundaki pratiklerini sınırlandırmaya devam eder.

Bob Avakian’ın mimarı olduğu **yeni komünizm** ile bizler komünizmde herhangi bir “kaçınılmazlık” olmadığını, insan toplumunun kaçınılmaz bir yönü olmadığını vurgulamaktayız. [5] Fakat bununla birlikte toplumda ve işleyişte belli bir ahenk bulunmaktadır. Bu yüzden herhangi bir toplumdaki hâkim sınıfın üyeleri de dahil olmak üzere herkes üretim güçleri -ve üretim ilişkileri- açısından neyin miras bırakıldığı ile baş etmek durumundadır. [6] Devrim ihtimali bilimsel olarak tanımlanabilir, eğilimler fark edilmelidir ve devrimci mücadele bu zeminde geliştirilmeye ve yönlendirilmeye ihtiyaç duyar. Fakat, hiç kimse belli bir toplumda veya hatta dünya çapında herhangi bir ihtimalin ne zaman gerçekleşeceğini ve hatta gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini söyleyemez. [7]

Günlük yaşamda kısa vadeli işlevi ve faydası her ne olursa olsun, komünist bir toplum yolunda iki önemli ilişki biçiminden -geleneksel mülkiyet ilişkilerinden ve geleneksel

düşünce biçimlerinden- kopmak durumunda olan sınıfın bilinçli öncüsünün ve yeni bir toplumun gerçek yapıcısı olacak kitlelerin bilimsellik adına dini inancın bir varyasyonuna dönüştürülen “erekselci” yaklaşımla ve onun akla ket vuran idealist mantığı ile geç olmadan hesaplaşması gerekmektedir. Gerçek bir bilim insanları topluluğu şeklinde sistemli düşünüp çalışması gereken komünistlerin bu ağır yükten, düşünceyi esir eden idealist erekselcilik prangasından kökten kurtulması gerekiyor. Bob Avakian’ın komünizmin yeni sentezi ile gündeme getirdiği ve sistemli şekilde ele aldığı önemli bileşenlerden birisi de budur.

---

[1] Burada bahsi geçen “gerçekçilik” bilinçten bağımsız bir gerçekliğin var olduğunu benimseyen görüş ve tutumları ifade eder.

[2] Bu bölüme ilişkin ayrıca bkz: [Komünizm: Yeni Bir Aşamanın Başlangıcı | Yeni Komünizm \(yenikomunizm.com\)](#)

[3] Age.

[4] Baran, I & KJA (2018) *Ajith: Geçmişin Tortusunun Bir Portresi*, İstanbul: El Yayınları, s.90. Özgün kaynak için ayrıca bkz: http://www.demarcations-journal.org/issue04/ajith_a_portrait_of_the_residue_of_the_past.pdf

[5] “Tarihsel bir sürecin muhtemel yollarının olması ve bu sürecin asıl sonucunun belli bir yolun ürünü olması tesadüf ve zorunluluk arasındaki karşılıklı etkileşimin -ve bilinçli insan etkeninin rolünün ve farklı sınıfsal güçler arasındaki karşılıklı etkileşimin- bir sonucudur.” - *Ajith: Geçmişin Tortusunun Bir Portresi*.

[6] Üstte age, s.89

[7] Age, s.93